

УДК 343.1

РЕТРОСПЕКТИВА УГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Галина САЄНКО,

здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

SUMMARY

This article is devoted to the problems of the new criminal procedural form – proceeding on the basis of agreements reconciliation and recognition of guilt. The author draws attention to the historical foundations of the formation of this legal institution, the emergence of conciliation and compromise in criminal proceedings Ukraine.

Key words: criminal law conflict, exemption from punishment, sides of the criminal process, discretionary principle, settlement conflict, agreement, Code of Ukraine.

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено проблемам розвитку нової кримінальної процесуальної форми – провадження на підставі угод про примирення та визнання винуватості. Автор звертає увагу на історичні засади становлення цього правового інституту, зародження погоджувальних процедур і досягнення компромісу в кримінальному процесі України.

Ключові слова: кримінально-правовий конфлікт, звільнення від покарання, сторони кримінального процесу, диспозитивні начала, залагодження конфлікту, угода, КПК України.

Постановка проблеми. Необхідність дослідження історичного розвитку угоди в кримінальному процесі України зумовлено появою нової процесуальної форми в кримінальному провадженні. Правове регулювання даного інституту здійснюється главою 35 Кримінального процесуального кодексу України за назвою «Кримінальне провадження на підставі угод». Становленню названого інституту посприяв розвиток судово-правової реформи в Україні, котра вимагає від законодавця знаходити нові підходи до вирішення завдань кримінального судочинства, орієнтуватися не лише на подолання зростаючого рівня злочинності та забезпечення ефективного застосування кримінального покарання, а і на гармонізацію сучасної нормативно-правової бази України до Європейських стандартів та судової практики. У процесі реформування кримінального процесуального закону законодавець взяв на прямок на європейську модель кримінального судочинства з метою зближення та удосконалення цих правових систем.

Зокрема, інститут угоди широко здобув свій розвиток спочатку у кримінальних процесах Англії та Сполучених Штатах Америки, де переважна більшість кримінальних справ вирішується шляхом укладання угоди між сторонами обвинувачення та захисту. Вважається, що такий спосіб розв'язання кримінально-правового конфлікту відповідає завданням кримінального судочинства, а саме сприяє швидкому розкриттю злочинів, покаранню винних у вчиненні кримінального правопорушення, охороні прав та законних інтересів як підозрюваного, обвинуваченого так і потерпілого від злочинного діяння.

Згодом така практика досягнення «компромісу» на підставі угоди між сторонами в кримінальних справах була запозичена та отримала свій розвиток у кримінальному процесі Європейських держав.

Виходячи із цього, законодавче впровадження договірних відносин у кримінальному процесі України створило новий порядок судового розгляду справи, метою якого є процесуальна економія часу та здійснення правосуддя за згодою сторін у скорочений термін.

Між тим, цікавим є те, що в Україні досягнення домовленостей між сторонами після вчинення кримінально-кара-

ного діяння не є новим. На різних історичних етапах в Україні існували власні погоджувальні процедури, які мали свої особливості та отримали своє широке застосування. Тому дослідженню в нашій статті підлягатиме саме історичний аспект досягнення домовленостей між особою, котра вчинила кримінальне правопорушення та стороною обвинувачення на різних етапах становлення Української державності.

Слід зауважити, що це питання вже досліджувалося сучасними вченими та практиками в сучасній літературі. Але не втратило своєї актуальності, оскільки інститут угод лише отримав свій розвиток на законодавчому рівні та застосування на практиці, що породжує жваві дискусії науковців і практичних працівників у галузі процесуального права. Наприклад, історичному дослідженню окремих видів угоди та низці її положень приділяли увагу такі дослідники, як І.В. Глов'юк, Ю.М. Грошевий, В.Н. Маларчук, П.В. Махов, П.В. Пушкар, Г.П. Серета, В.П. Шибіко, О.Г. Шило, М.Є. Шумило, Д.В. Філін, Г.В. Юркова, О.Г. Яновська та інші науковці.

Метою статті є дослідження історичних засад становлення правового інституту провадження на підставі угод, зародження погоджувальних процедур і досягнення компромісу в кримінальному процесі України, які склалися історично на її території між сторонами кримінального конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Україна має власний історичний досвід правового регулювання процесу становлення кримінально-процесуального права, який відбувався на різних етапах. Якщо розглядати появу укладення угоди в кримінальному процесі, то необхідно звернутися насамперед до більш широкого поняття – компромісу. Це зумовлено тим, що історично в Україні не було розмежовано процедуру визнання вини у вчиненні кримінального правопорушення та примирення між особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, та потерпілим. Існували більш прості процедури, які зводилися до дійового каяття порушника та примирення винного з потерпілим, тобто шляхом відповідних домовленостей переговорів і поступків сторони досягали відповідного результату вирішення ситуації яка виникла, що їх влаштовувало.

За визначенням компроміс (лат. *Compromissum* – угода, договір) між представниками різних інтересів на основі взаємних поступок [1, с. 196]. Тому, на нашу думку, історично витоки появи компромісу (в тому числі і провадження на підставі угод) можна відстежити в багатьох стародавніх правових документах, які існували протягом становлення державності України.

Зокрема, у східних слов'ян, що проживали на території сучасної України, існували звичаї, котрі виступали регуляторами суспільної поведінки людей. Перші згадки про такі звичаї до утворення Київської Русі можна знайти в найдавнішій пам'ятці літератури «Повість минулих літ», створеній на межі XI–XII століття Нестором та іншими літописцями. У подальшому такі регулятори знаходили відображення в нормах права, що визначали порядок судового розгляду і вирішення кримінальних справ. За періодизацією, представленою В.Т. Маляренком [2], можна виділити наступні етапи в розвитку і становленні правового інституту:

- становлення і розвиток кримінального судочинства в перші століття української державності за часів Київської Русі і в період феодальної роздробленості XII – середина XIV ст.;

- порядок судового розгляду і вирішення кримінальної справи, що діяв в українських землях за часів їх перебування в складі Литви, Польщі, Речі Посполитої (XIV – середина XVII ст.);

- кримінальне судочинство в Україні в період визвольної війни 1648–1654 рр. та за часів автономії України в складі Росії (друга половина XVII – XVIII ст.);

- кримінальне судочинство в Україні під час її перебування в складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій;

- кримінальне судочинство в період відродження і розбудови української державності (1917–1920 рр.);

- кримінальне судочинство в УСРР (УРСР) у радянський період;

- кримінальне судочинство України в сучасних умовах побудови правової держави, у період знов здобутої незалежності.

С.М. Зеленський зазначає, що за часів Русі вперше спостерігається писемне закріплення кримінально-процесуальних норм у літописах і збірниках права, проте значна частина їх існувала у формі звичаєвого права. Перші згадки про порядок судового розгляду і вирішення кримінальної справи знаходимо в Русько-візантійських договорах 911, 944 і 971 рр., у так званій Правді Ярослава – давній частині Короткої редакції Руської Правди, у Правді Ярославичів, а потім – у різних редакціях Руської Правди за часів упорядкування збірників права, що призначалися для здійснення судочинства. За положеннями цих історичних пам'яток кримінальний процес здійснювався відповідно до основних вихідних засад, а саме: презумпція невинуватості; розгляд і вирішення кримінальної справи на основі змагальності і відносної рівноправності сторін; обов'язковість виконання рішень і вироків суду; відповідність суспільної безпеки злочинного діяння призначеному покаранню, що свідчило про високий рівень розвитку юридичної думки в Київській Русі [3]. Тому перші згадки про домовленості сторін правопорушення на території України, як погоджується більшість вчених, походить саме з цих джерел. Справа в тому, що в Україні довгий час діяло звичаєве право, а на території Київської Русі значну роль у вирішенні конфліктів відігравав звичай. У «Руській прав-

ді» зазначалось: «Убьет муж мужа, то мстит брат за брата, или син за отца, или син брата, или син сестры». Відтак, ст. 1 «Руської Правди», визнаючи інститут кровної родової помсти за вбивство, вводила обмеження кола месників найближчими родичами вбитого [4, с. 846], тобто помста розглядалася як суб'єктивний вид покарання. Між тим, передбачалися різні варіанти вирішення конфлікту між особою, котра вчинила правопорушення, та потерпілим чи його родичами. Зокрема, або шляхом помсти, або шляхом відмови від неї у випадку одержання грошового платежу за заподіяну шкоду. Тому небажання потерпілого вдаватися до кровної помсти дає нам можливість розглядати такі дії як досягнення згоди між сторонами правового конфлікту.

На думку А.М. Яценка, такі домовленості слід розглядати як перше свідчення про виникнення примирення між скривдженим і кривдником у якості кримінально-правового засобу регулювання соціальних відносин [5, с. 221]. Таку позицію підтримує Н.В. Нестор і підкреслює, що в правових нормах Руської правди, крім того, була закріплена можливість заміни кровної помсти грошовим викупом за образу [6, с. 165].

Науковці вважають цю норму зародження примирення на українських землях та пов'язують саме зі встановленням у Руській правді компенсації потерпілому за завдану злочинною шкоду.

Аналогічні питання регулювалися договором між Руссю та Візантією 911 р., текст якого зберігся в найдавнішому руському літопису – «Повісті минулих літ». У цьому акті вказувалося на те, що родичі убитої особи мають право на відшкодування за рахунок майна вбивці. Крім того, відшкодуванню підлягала особиста образа у вигляді побоїв та матеріальна шкода у вигляді викрадання чужого майна. Ці постанови підтверджувались наступним договором 944 р. та знайшли своє відображення в інших міжнародних договорах Русі [7, с. 21].

С. Тукота підкреслює, що існування кровної помсти стримувало розповсюдження інституту примирення, адже помста потерпілого (або його родичів) кривднику вважалася благородною справою, а тому випадки примирення ворогуючих сторін були швидше винятками із загального правила і не схвалювались громадськістю [5, с. 49].

Згодом кровна помста спочатку обмежується (ст. 1 «Короткої Правди»; ст. 1 «Розширеної Правди»), а в наступному, у ст. 2 «Розширеної Правди», зовсім забороняється: «После смерти Ярослава еще раз собрались сыновья его Изяслав, Святослав и Всеволод и их мужи Коснячко, Перегг, Никифор и заменили кровную месть денежным штрафом; а все остальное сыновья его установили, как судил Ярослав».

Таким чином, вищенаведене дає нам можливість зробити висновок, що суспільство, котре проживало в період регулювання правовідносин зазначеними нормативно-правовими актами, поступово відходило від принципу «помсти», вирішуючи кримінальний конфлікт шляхом досягнення домовленостей між його сторонами, застосування альтернативних видів покарань.

Аналізуючи наведені процедури в історичних правових пам'ятках А.М. Гриб звертає увагу на те, що вони не містять інформації про те, як саме, у яких процедурних формах відбувалось загладження завданої злочинною образою. Невідомо за чиєю ініціативою, якої сторони досягалося домовленості, і чи був він вичерпаний між сторонами. Автор вважає, що наявність компенсаційних механізмів упорядкування відносин сторін, що виникли в результаті

конфлікту між ними, слід розцінювати як позитивний правовий досвід некарального правосуддя, яке є пов'язаним з примиренням, хоча й не є тотожним йому. Певною мірою це свідчить про тенденцію до досягнення домовленостей щодо примирення та збереження відповідних традицій розв'язання конфліктів, що існували в часи до прийняття християнства та формування писаного права [8].

У свою чергу О.П. Герасимчук стверджує, що саме потерпілий відіграв активну роль у кримінальному процесі, оскільки за його заявою розпочиналося судочинство. Він наділявся правом вчиняти окремі слідчі дії: чинити «звід» (пошук незаконного недобросовісного набувача майна), «гоніння по сліду» (розшук злочинця по слідах) тощо. Якщо слід приводив на територію якоїсь верви (сільської общини) і там губився, то тоді вже верв зобов'язана була знайти і видати злодія або ж відшкодувати вартість викраденого. Диспозитивність виражалася в наступних ознаках: по-перше, доля процесу, знаходилася у цілковитому розпорядженні приватної особи чи її родичів; по-друге, після початку процесу потерпілий міг у будь-який момент примиритися з обвинуваченим, і це припиняло кримінальне переслідування; по-третє, суд у процесі виконував лише роль посередника між обвинуваченим і обвинувачем, він розглядав лише ті докази, які йому надавали сторони; по-четверте, суд у своєму вирокі не міг вийти за межі заявлених вимог потерпілого. Саме такі риси проявляються в судочинстві в період раннього феодалізму на теренах Київської Русі [9].

У період існування Галицько-Волинського князівства (XII – XVII ст. ст.) широко використовувалась законодавча база Київської Русі, а саме «Руська Правда». В умовах, коли українські землі опинилися в складі Великого князівства Литовського й Польського королівства, «Руська Правда» (у різних редакціях) як особливе джерело права України мала значний вплив на розвиток правових систем цих держав. У цей період в Україні утворилася система правових актів, котра сформувалася на основі синтезу місцевого звичаєвого права і нормативних актів Польського королівства і Великого князівства Литовського у вигляді судебників, статутів, сеймових постанов, привілеїв та інших нормативно-правових актів [10, с. 136].

У період перебування українських земель у складі Литовсько-Руської держави та Речі Посполитої (друга пол. XIV – перша пол. XVII ст.) на території України тривалий час зберігався розшуково-змагальний процес, закладений нормами давньоруського права, що певною мірою проявилися в Литовських статутах та в паралельно діючому звичаєвому праві. Вияв диспозитивності знаходимо ще на стадії порушення справи, що розпочиналася за заявою зацікавленої сторони – потерпілого чи його родичів, які зобов'язані були самостійно збирати докази та надавати їх суду. Судовий процес розпочинався із заслуховування скарги потерпілого [11, с. 116]. Проте в цей же час уже відбувається обмеження диспозитивності за рахунок посилення публічних начал – щодо тяжких злочинів (проти держави, проти церкви) слідство і суд стали обов'язковими. В інших випадках потерпілий міг відмовитися від позову або обвинувачення, укласти мирову угоду (ці ж права мали його родичі, якщо виступали учасниками процесу) [12, с. 158].

Порядок судового розгляду і вирішення кримінальних справ на українських землях за часів їх перебування у складі Литви, Польщі, Речі Посполитої (XIV – середина XVII ст.) вирішувався за Судебником князя Казимира Ягелловича 1468 року. Цей нормативно-правовий акт встановлював

обмеження відшкодування шкоди і передбачав, що потерпілий, в якого було викрадено майно, мав право вимагати компенсації лише в розмірі особистого майна злочинця [13, с. 32–42]. Судебник відрізнявся суворим ставленням до злочинців і жорстокими покараннями. Пом'якшення чи звільнення від покарання практично не передбачалось. Єдиною можливістю звільнення від кримінальної відповідальності було за крадіжку, вчинену вперше, але за умови, що винний відшкодував потерпілому завданий збиток і якщо вартість викраденого не більше «полтини» [10, с. 136].

Під час дії трьох Литовських статутів, а саме з 1529 р. було запроваджено I Литовський статут, у 1566 р. – II Литовський статут. Останній діяв під час об'єднання Польщі і Литви в єдину державу – Річ Посполиту і продовжував застосовуватися навіть після запровадження в 1588 р. III Литовського статуту.

Метою покарання в статутах Великого князівства Литовського було залякування, про що свідчить жорстокість і болочість покарання, а також публічність його виконання. Але на той час була розповсюджена процедура примирення сторін кримінального правопорушення, якій сприяли в суді. Литовським статутом було закріплено право сторін домовитися про мирне вирішення конфлікту і значно розширено, ніж у Судебнику Казимира, права потерпілого під час застосування покарання чи його звільнення, який забороняв досягнення домовленостей про примирення потерпілого із особою, яка вчинила злочин. В одному з артикулів Статуту Великого князівства Литовського 1566 р. передбачалась норма «про полюбовний суд». Також йшлося про покарання у вигляді відшкодування шкоди потерпілому» [14, с. 25].

У період Гетьманщини (кінець XVII – початок XVIII ст. ст.) джерелом права в Україні був III Литовський статут, основою якого були принципи звичаєвого права. Впродовж і після закінчення визвольної війни від литовсько-польських колонізаторів 1648–1654 рр. на більшій території України застосовуються норми звичаєвого права – так зване «Козацьке право», яке було єдиним регулятором суспільних відносин у Запорізькій Січі. І хоча головною метою покарання за вчинення злочину було залякування, намічалися і такі цілі, як запобігання, примусова праця і відшкодування збитків, заподіяних злочинцем [15]. Особи, які мали одна до одної претензії, між якими був спір, з метою залагодження конфлікту могли звернутися до суду з так званою «угодою», «добровільним прощенням». У такому випадку суд без порушення справи приймав документ про примирення, вписував його в актову книгу, устанавлював «заруку» (штраф за порушення миру) і одержував плату за працю [16, с. 262].

В Україні до початку XIX ст. залишаються чинними попередні джерела права (Руська правда, Литовські статути, гетьманські статті), але їх застосування поступово обмежується царською владою Російської імперії. У проєкті кодексу «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1734 р.) позов, позовна скарга подавалися усно як у цивільних, так і в кримінальних справах, передбачався перелік випадків, коли потерпілий міг відмовитися від позову. Там же передбачалися і вимоги, які потрібно було виконати при відмові від позову. З подачею позову починалася так звана судово «контраверсія» [16, с. 265].

В українському процесі головна, ініціативна роль здавна належала скривдженому, позовникові (позивачу), а диспозитивність у реалізації прав потерпілого проявля-

лась достатньо широко. Наприклад, потерпілому належало право розпоряджатись об'єктом процесу, тими матеріальними правами і процесуальними засобами, які могли бути використані ним у межах закону. Дослідники вказують, що «потерпілий сам вирішував подавати скаргу чи ні, а в разі подання відкликати її і відмовитись від обвинувачення» [17, с. 34].

О.П. Герасимчук підкреслює, що на той час, сторони кримінального процесу могли примиритися (у тому числі і в справах про тяжкі злочини), суд при цьому виконував фіксує, посвідчувальну роль. Кодекс «Права, за якими судиться малоросійський народ» не був затверджений російським Сенатом і офіційно чинності не набув, але на практиці він використовувався в Україні як якісний збірник правових норм [9].

Ще одним відомим правовим документом, який діяв на території України, було Соборне Уложення 1949 р. У ньому містилися норми кримінального права та форми кримінального покарання за вчинення злочинного діяння. Слід звернути увагу на те, що цим нормативно-правовим документом заборонялося досягати компромісу, або домовлятися про примирення між сторонами кримінально-правового конфлікту. Між тим, як зазначає Є.О. Курта, у разі вчинення злочинів невеликої тяжкості примирення допускалося і сторони могли домовитися до винесення вироку. Якщо примирення відбувалося поза судом, то сторони подавали суддям мирові чолобитні та виплачували державне мито [5, с. 41–197]. Враховувалося Соборним Уложенням і визнання винуватості особою. Так, каяття було обставиною, яка пом'якшувала покарання, про що зазначалося в ст. 2 глави II цього документу. Аналогічні обставини визнання вини та дійового каяття передбачали пом'якшення призначеного покарання також і в Артикулах воїнських Петра I.

У період панування Катерини II Наказом від 1767 р. запроваджувалося положення про обов'язкове звільнення від покарання співучасників злочину, які доносили на своїх товаришів [10, с. 137].

У 1864 р. було прийнято Статут кримінального судочинства. Ним передбачалося, що в справах про кримінально-приватні злочини провадження виникало не інакше, як за скаргою потерпілого, приватний обвинувач міг порушити переслідування щодо будь-кого хто вчинив щодо нього правопорушення, суд обмежувався оцінкою тих доказів, які надавались сторонами, приватний обвинувач міг вільно, без судового контролю, припинити провадження, примирившись з обвинуваченим [9, с. 8].

Уложенням про покарання 1903 р., передбачалося звільнення від кримінальної відповідальності у випадку вчинення малозначного злочину при визнанні своєї провини, відшкодуванні завданих збитків та сплати штрафу.

Після революції 1917 р. радянська влада скасувала правову систему Російської імперії та ставила собі за мету створити нову систему права з урахуванням власної ідеології. За історичними даними кримінально-правове законодавство того часу було репресивним, базувалося на ідеях примусу. Діяв принцип невідворотності кримінальної відповідальності та безкомпромісної боротьби із злочинністю.

Разом із тим, у правових документах того часу епізодично зустрічалась можливість звільнення від покарання правопорушників. Так, Декретом Ради Народних Комісарів від 18 травня 1918 р. «Про з хабарництва» була передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності при своєчасному повідомленні про вимагання хабара, а декретом від 17 вересня 1921 р. «Про порядок ревізії і

конфіскації майна приватних осіб та товариств» звільняли від кримінальної відповідальності особи, які добровільно здавали майно, яке зберігали без належного дозволу.

Прийнятий у 1922 р. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР дещо пом'якшував ситуацію в стосунках обвинуваченого та потерпілого. Так, відповідно до ст. 8 обвинувачення підтримувалося прокуратурою. Потерпілому право обвинувачення надається лише в випадках, законом встановлених. А частиною 2 ст. 114–1 цього кодексу передбачалося звільнення від покарання особи, котра сприяла виявленню хабарництва. Цим самим кодексом встановлювалося, що «кримінальне переслідування не може бути порушено, а порушене не може бути продовжено й підлягає закриттю на будь-якій стадії процесу за примиренням обвинуваченого з потерпілим у справах, що порушуються не інакше, як за скаргою потерпілого, за виключенням випадків, указаних у ст. 10 і ст. 11 цього кодексу» [18].

Примирення сторін допускалося лише до набрання вироком законної сили. Якщо прокуратура з метою охорони публічного інтересу вступала в справу приватного обвинувачення, то підтримання обвинувачення здійснювалось виключно прокуратурою, і тоді справа не підлягала припиненню у випадку примирення потерпілого та обвинуваченого [9, с. 10].

Крім того, постановою ВЦВК та Ради Народних Комісарів УРСР від 13 серпня 1924 р. «Про здачу зброї» передбачалося звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка винна в незаконному зберіганні зброї та боєприпасів, у випадку, коли вона добровільно їх здавала органам влади у визначений строк.

У 1927 р. було прийнято новий Кримінально-процесуальний кодекс. Однак змін щодо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням чи визнання винуватості і каяттям особи він не запроваджував, передбачалась тільки можливість примирення у справах приватного обвинувачення.

Як зазначає у своєму дослідженні В.А. Шкелебей, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям винної особи знайшло своє відображення в Указі Президії Верховної Ради СРСР від 17 вересня 1955 р. «Про амністію радянських громадян, що співробітничали з окупантами в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років». Відповідно до ст. 7 Указу, звільнялися від кримінальної відповідальності особи, які знаходилися за кордоном, що під час війни посідали керівні посади в створених окупантами органах поліції, жандармерії і пропаганди, а також залучених після війни в антирадянські організації – якщо ці особи спокутували свою провину подальшою патріотичною діяльністю або з'явилися зі зізнанням [10, с. 137].

Основами кримінального Законодавства СРСР і Союзних республік, прийнятого 1958 р., поняття «звільнення від кримінальної відповідальності» було закріплене у ст. 43 і почало набувати значення самостійного інституту, але підстави для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із визнанням винуватості, дійового каяття особи, котра вчинила злочин, або примирення сторін кримінально-правового конфлікту цим нормативно-правовим актом не передбачалося.

Із прийняттям Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1960 року потерпілий став самостійною процесуальною фігурою і його права було достатньо розширені [19]. На державу було покладене завдання забезпечити захист інтересів у сфері кримінального судочинства учасників

кримінального процесу. Того ж року було прийнято і Кримінальний кодекс УРСР 1960 р., яким було передбачено обставини, що пом'якшують покарання в ст. 40 КК України 1960 р. та підстави для призначення покарання умовно в ст. 45 КК України 1960 р. Також норми про звільнення від кримінальної відповідальності містилися в ст. ст. 48, 50, 51, ч. 2 ст. 56, ч. 3 ст. 170 КК України 1960 р. Протягом дії КПК України 1960 р. його редакція зазнавала неодноразових змін.

Суттєвими були зміни щодо гуманізації кримінального та кримінально-процесуального законодавства і можливості звільнення особи від покарання в період здобуття незалежності України, а саме з 1991–2012 роки.

У ці часи кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство зазнавало змін у частині зниження ступеня суворості покарання. Прийнятий Кримінальний кодекс України у 2001 р. науковці називають більш гуманним у порівнянні із його попередником. Однією із новел цього закону було встановлення матеріально-правової підстави звільнення від кримінальної відповідальності за примиренням потерпілого з обвинуваченим та у зв'язку з дійовим каяттям.

Зокрема, у Кримінальному кодексі України, прийнятому у 2001 р. (далі – КК України), передбачено розділи IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» та XII «Звільнення від покарання і його відбудовання», крім того, з'явилися заохочувальні норми в Особливій частині КК України. Так, ст. 45 КК України в редакції до 15 квітня 2008 р. передбачалося, що особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, може бути звільнена від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заповідану шкоду. Ст. 46 КК України в редакції до 15 квітня 2008 р. передбачалося, що особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, може бути звільнена від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заповідану шкоду. Згодом, законом України № 270–VI від 15 квітня 2008 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» впроваджена можливість звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям чи примиренням і щодо необережних злочинів середньої тяжкості.

У наведених статтях прослідковуються не тільки елементи примирення сторін кримінально-правового конфлікту, а і визнання вини суб'єктом злочину. Так, термін щире каяття, який використовується в положеннях статті 45 КК України ґрунтується на належній критичній оцінці особою своєї протиправної поведінки і характеризується щирим осудом цієї поведінки, визнанням своєї провини, висловленні жалю з приводу вчиненого, бажанням виправити ситуацію, що склалася, а також готовністю підлягати кримінальній відповідальності. Визнання вини під тиском зібраних у справі доказів не свідчить про щире каяття винного у вчиненні злочину [20, с. 176].

12 липня 2001 р. Законом України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу» внесено зміни, відповідно до яких у сторін з'явилися нові процесуальні можливості, а в суду процесуальне право щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності. Мова йде про статті 7, 7–1, 7–2, 8, 9, 10, 11–1 КПК України, котрими передбачено процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності за визначених законом обставин.

Названий порядок також був пов'язаний із підставами, котрі визначені ст. 45 і ст. 46 КК України та звільненням від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям або примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим.

З метою реформування системи кримінального судочинства 13 квітня 2012 р. законодавцем було прийнято Кримінальний процесуальний кодекс України, яким запроваджено низку нововведень у кримінальне судочинство.

Однією із новел є положення глави 35 Кримінального процесуального кодексу України, якими визначено порядок кримінального провадження на підставі угод, відповідно до якого передбачено можливість укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим та угоди між прокурором і підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості.

Висновки. Таким чином, проведеним дослідженням встановлено, що певні тенденції та схильності до погоджувальних процедур, досягнення компромісу шляхом домовленостей при вирішенні конфліктів, у тому числі і кримінальних, між сторонами були передбачені в різні історичні епохи становлення держави Україна. Законодавче закріплення таких процедур, які регламентуються в КПК як угоди про примирення і визнання винуватості, можна вважати розвитком диспозитивності в публічній галузі права, що сприяє не тільки вдосконаленню та перебудові механізму кримінального процесу України, а і розширенню процесуальних прав та обов'язків сторін кримінального провадження.

Список використаної літератури

- Осипова Н.П. Компромiс / Н.П. Осипова // Юридична енциклопедія – Т. 3.– Київ : Українська енциклопедія ім. П.М. Бажана, 2001. – С. 196–197
- Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : монографія / В.Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.
- Історія та перспективи вирішення кримінальних справ у судовому порядку в Україні / С. М. Зеленський // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – №2 (4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011>.
- Чельцов-Бебутов М.А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / М.А. Чельцов-Бебутов. – СПб. : Равена, Альфа, 1995. – 846 с.
- Яценко А.М. Примирення з потерпілим у механізмі кримінально-правового регулювання : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.М. Яценко. – К. 2006. – 221 с.
- Нестор Н.В. Правове регулювання примирення: історичний огляд / Н.В. Нестор // Держава та регіони. – Сер. : «Право». – 2010. – № 2. – С. 165–168.
- Літопис руський: За іпатським списком пер. Л. Махновець / О.В. Мишанич (відп. ред.) Л.Є. Махновець (пер. з давньорус.). – К. : Дніпро, 1989. – XIV. – 591 с.
- Гриб А.М. Примирення та відновне правосуддя у правовому житті Київської Русі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/2_2013/Hryb.pdf.
- Герасимчук О.П. / Генеза статусу потерпілого в історії вітчизняного кримінального процесу // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – № 2(6) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12horvkr.pdf>.
- Шкелебей В.А. Генеза інституту примирення на теренах України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2012. – № 3. – С. 135–138.

11. Історія держави і права України / за ред. А.С. Чайковського. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 512 с.

12. Статут Великого князівства Литовського 1529 р. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова // Статут Великого князівства Литовського : у 3 т. – Одеса : Юридична література, 2002. – Т. 1. – 298 с.

13. Судебник князя Казимира (1468) : Христоматія по історії руського права / под ред. М. Ф. Владимирського-Буданова : в 2 т. – С.Пб. –К. : Издательство Н.Я. Оглоблина, 1908. – Т. 1. – С. 32–42.

14. Гайворонська І.М. Примирення сторін кримінального конфлікту за Литовськими статутами / І.М. Гайворонська // Університетські наукові записки. – 2009. – № 2 (30). – 227 с.

15. Степанов П. Л. Закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 /

П.Л. Степанов. – К., 2008. – 220 с.

16. Історія держави і права України у 2-х т. / за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. – Том. 1. – К. : Ін Юре. – 2003. – 656 с.

17. Сиза Н.П. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини / Н.П. Сиза. – К. : Укр. Видавнича Спілка, 2000. – 120 с.

18. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР від 1922 р. // СУ УСРСР. – № 41. – 598 с.

19. Кримінально-процесуальний кодекс України, затверджений Законом від 28.12.60 // Відомості Верховної Ради. – 1961. – № 2. – 258 с.

20. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Юридична думка. 2012. – 1315 с.

